

svom svakodnevnom životu ostvarivali franjevački duh siromaštva.

Stjepan Razum

TIAS MORTIGIJA, MOJ ŽIVOTOPIS, Priredio Trpimir Macan. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1996.

U nakladi Matice Hrvatske a priređen od Trpimira Macana nedavno je hrvatskoj javnosti predstavljen životopis Tiasa Mortigijije.

Ova autobiografija dio je istražnog spisa o Tiasu Mortigijiji (1946-1947) u građi Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Osim životopisa, Trpimir Macan pronašao je tu i zapisnike preslušavanja u zatvoru Uprave državne sigurnosti za Hrvatsku u Zagrebu te izjave Vladimira Košaka i Grge Ereša o Mortigijiji.

Tko je bio Tias Mortigijija? Novinar i publicist, rođen u Dubrovniku 7. IV. 1913. Nakon završene Realne gimnazije u rodnome gradu (1931), diplomirao je povijest i zemljopis na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1940). Stručnim istraživanjem poglavito novije hrvatske povijesti bavio se od 1935, radeći u arhivima i prikupljajući građu. Izabran je za asistenta na katedri ekonomske povijesti Visoke ekonomsko-komercijalne škole u Zagrebu, no u tom svojstvu nikada nije niti počeo raditi poradi zauzetosti uredničkim poslom.

Glavno područje njegove javne dje-

latnosti bilo je publicističko-novinarsko. Već kao učenik objavljuje pjesme, osvrte, članke i rasprave. Objavljivao je u *Hrvatskoj reviji*, *Hrvatskom narodu*, *Spremnosti*, *Glasu Matice Hrvatske*, *Luči*, *Hrvatskoj straži*, splitskom *Novom dobu*, *Hrvatskoj smotri* i drugdje. Autor je knjižice *Dinko Tomašić u pravom svjetlu*, a za tisak je priredio knjigu Josipa Berse *Dubrovačke slike i prilike*, opremivši je predgovorom. Uredio je *Zbornik hrvatskih sveučilištaraca*. Više radnji ostalo mu je u rukopisu ili konceptu.

Dobar dio životopisa Mortigijija opravdano posvećuje svom uredničkom radu u različitim periodicima (1933-1936): *Krijes*, *Alma Mater*, *Dubrava* i *Hrvatski Jug*. Ipak - piše Mortigijija - ni slutio nije da bi se posvetio novinarstvu, više puta ističući kako ga je 10. travnja 1941. prekinuo u njegovim povijesnim istraživanjima kojima se, do samog kraja života, uvijek želio vratiti. Od travnja 1941. odgovorni je urednik *Hrvatskog naroda*. U veljači 1942. prelazi u uredništvo tjednika *Spremnost* gdje je imenovan krajem svibnja 1943. ravnateljem i glavnim urednikom ostavši na tom položaju do kraja 1944.

Smjenivanjem s dužnosti pred Božić 1944. prestaje njegova i novinarska i publicistička karijera, pa tijekom 1945. nije obavljao nikakvu dužnost. Slomom Nezavisne Države Hrvatske na poziv Novinarskog društva, uz tridesetoricu drugih novinara Mortigijija 6. svibnja 1945. napušta Zagreb i prelazi u Austriju.

Živeći u izbjeglištvu u Austriji više

od godinu dana (19. V. 1945. - 26. VIII. 1946.) u istome je logoru koji se povremeno premješta. Nakon uhićenja od britanskih vojničkih oblasti predan je jugoslavenskim pogranničnim oblastima, sproveden u Maribor te 2. rujna u Zagreb.

Nakon istrage koja je počela u rujnu 1946. zagrebački Okružni sud 8. rujna 1947. osudio ga je na smrt. Vrhovni sud Hrvatske tu osudu je potvrdio 23. rujna 1947. Strijeljan je 23. listopada 1947. Zadnja rečenica njegova životopisa, nakon spomena 4 mjeseca zatvora u Austriji i gotovo još četiri u Jugoslaviji, daje naslutiti da ga nada nije ni tada napustila: *Novo poglavlje života...*

Ovi podaci dio su životopisa koji je Mortigijija podijelio u četiri dijela: *Tok dosadašnjeg života; Idejno-političko oblikovanje i mišljenje* kroz četiri životna perioda - do 1931, 1931-1935, 1936-1941, 1941-1945; *Publicističko-novinarsko djelovanje; Godina dana u izbjeglištvu*. Govoreći o *samoukom* sazrijevanju svojih prvih političkih stavova iz srednjoškolskih dana, Mortigijija priznaje svoje *jugoslavenstvo* prekinuto krvavim 20. lipnjem 1928. u beogradskoj skupštini. Počinje upoznavati hrvatsku književnost i povijest, čita o ranosrednjovjekovnoj hrvatskoj državi. Poput većine Hrvata razočaran je zajedničkom državom iz 1918. godine, diktaturom kralja Aleksandra i nasilnim beogradskim integralnim jugoslavenstvom koje ne priznaje i guši hrvatsko, nacionalno. Ishodište ekspanzionizma Mortigijija vidi u ustano-vi dinastije Karadorđevića, pa tako - uz nacionalno oslobođenje to jest

pravo hrvatskog naroda na vlastitu državnost - jedan od glavnih njegovih političkih uporišta postaje protudinastizam.

Puno redaka posvećuje nacionalizmu. Istinski nacionalizam - nadstranački, koji izlazi iz uskih građanskih okvira, obrambeni, oslobodilački, *starčevićanski* - to je misao vodilja na kojoj je Tias Mortigijija ustrajao do kraja života. On razlikuje hrvatski i srpski nacionalizam - srpski je *jugoslaviziran*, hegemonistički, a pravi atentat na istinski nacionalizam su njemački nacional-socijalizam i talijanski fašizam.

Čin 10. travnja 1941. - bez obzira tko ga je od Hrvata izvršio - bio je po njemu hrvatski pokušaj da se kao nacija podignemo na vlastite noge. Drugog izlaza i nije bilo. Nezavisna Država Hrvatska nije bila ratna tvorina nego nužno ostvarenje hrvatske državnosti i zato Mortigijija odbija velikosrpske optužbe kolaboracionizma kad se radi o nastanku NDH. Njemačka i Italija - priznavši ju iz čisto konkurentskih interesa na Balkanu - nisu svojom politikom pogodovala jačanju hrvatske države. Mortigijija to naročito dokazuje *Rimskim ugovorima* 15. svibnja 1941, stalnim zadiranjem u suverenitet te pasivnim držanjem prema četnicima.

Prema partizanskom pokretu on se pozitivno odnosi kao pokretu protiv okupatora i njegovih slugu, ali oštra točka razilaženja između toga pokreta i njega kao nacionaliste pitanje je obnovljene hrvatske državnosti.

Iako se gotovo sva aktivnost svela na posjedovanje članske iskaznice, ipak

je Mortigijja bio najbliži ustaškom pokretu čiji je član od kraja 1941. No on vrlo kritično gleda na pojave u vodećim krugovima Nezavisne Države Hrvatske čiji su glavni nosioci bili *ustaše-povratnici* uskih pogleda, strančarskog mentaliteta, nasilni i bezobzirni. Takav ustaški pokret postao je totalitistička, gruba policijska tortura. U trenutku pisanja životopisa ustaški je pokret za Mortigijju prošlost. Koliko god mu je bio blizak po pitanju državotvornosti, ipak je bio distanciran, bez organizacijskih veza s pokretom. Povučan, *nedrušten*, djelujući isključivo publicistički i novinarski, Mortigijja je režimu uvijek bio sumnjiv, nepouzdan i neposlušan. Treći dio životopisa zorna je ilustracija novinarskoga, napose uredničkog posla u vrijeme NDH. Posebno se rasčlanjuje odnos *Spremnosti* prema ustaškim krugovima, Nijemcima i Talijanima. Trudeći se da održi novine kao nacionalističko glasilo na širokoj osnovi, a ne uskoj, strančarskoj, ideološkoj, Mortigijji je stalno bilo spočitavano da mu je novina *ustaška samo po imenu, a ne i po sadržaju i duhu te suradnicima*, a prozivalo ga se i za komunizam u uredništvu. Detaljno pišući o poslu novinara i urednika te o koncepciji pojedinih rubrika u *Spremnosti* Mortigijja je ponudio dragocjene podatke i istraživačima novinstva. O posljednjem razdoblju Mortigijjina života u izbjeglištvu, čitaocu se ne nude podaci samo iz životopisa. Priređivač knjige u predgovoru *Mortigijjina uznička autobiografija* donosi i drugačiji izvorni materijal. Pavao Ti-

jan bio je kao i Mortigijja član uredništva *Spremnosti* dijeleći istu sudbinu o Božiću 1944. U svojim pismima Trpimiru Macanu iz Madrida 1993. prisjeća se rada u uredništvu i prilaže kopije dva Mortigijjina pisma iz St. Gertrauda u Koruškoj u srpnju i rujnu 1945. Pisma se donose u cijelosti i bacaju nešto više svjetla na život u izbjegličkom logoru. Citirano je fragmentarno i Mortigijjino pismo ženi Vinki 20. prosinca 1945. te pismo iz rujna iste godine glumici Mariji Crnobori.

Uz detaljnu analizu izgleda i sadržaja predstavlja se jedini broj novine koju je Mortigijja izdao u izbjeglištvu kao glas hrvatskih izbjeglica u Austriji - *Danas i sutra* (tiskana 1. III. 1946. na dvije stranice). Urednički uvodnik pod naslovom *Za slobodu i dub* Mortigijjin je tekst i ovdje je citiran u cijelosti.

Odlučivši se na objavljivanje ove građe, priređivač je neznatno intervenirao u sam izvorni tekst - uglatim zagradama naglašene su ispravke u tekstu. Bilješke priređivača čitaocu su korisna dodatna informacija o nizu osoba i događaja koje spominje Tias Mortigijja, a na samom kraju knjige pronaći će i pet reprodukcija Mortigijjinih fotografija.

Mirno, bez nerveze, na pravdajući se, kao da ne piše ove retke u tamnici UDBe na zahtjev istražitelja, Mortigijja zaključuje: *Drugi će objektivno procijeniti.*

Pola stoljeća kasnije. Hoće li? Priređivač će reći - *dopuna uzničkoj historiografiji*, a mi bismo se usudili ustvrditi: poticaj na razmišljanje i iskorak iz

tisuce crno - bijelih stranica hrvatske historiografije o razdoblju NDH.

Melina Lučić

JOSIP NEUSTÄDTER, BAN JELAČIĆ I DOGAĐAJI U HRVATSKOJ OD GODINE 1848, sv. I. Priredio Igor Gostl. Školska knjiga, Zagreb 1994.

Skoro sto trideset godina moralo je proteći da u cijelosti bude objavljen barem dio (prvi svezak, 615 strana) zapisa o banu Jelačiću i 1848. godini u Hrvatskoj iz pera njegova suvremenika i dobra prijatelja Josipa baruna Neustädtera pod naslovom *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848 (Le ban Jelačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848)*. U nakladi Školske knjige iz Zagreba 1994. otvorilo se čitaocima 385 strana Neustädterovih uspomena, zatim uvodni tekst te kratki životopis Neustädterov od strane priređivača Igora Gostla, 662 bilješke i dodatak s 12 priloga izvorne građe te kazalo osobnih imena. Čak 95 posljednjih strana knjige ispunjeno je bogatim izborom slikovnog materijala o zbivanjima od kraja 18. do sredine 19. stoljeća.

Ističući cjelovitost ovako priređenog prvog sveska memoara treba reći da to nije prvo objavljivanje ove građe. Neustädterovo djelo bilo je u rukopisu u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu sve do 1939. godine. Francuski institut u Zagrebu objavio je 1939-1940 četiri knjige prvog sveska, a 1943. osam knjiga drugog sveska na izvornom francuskom jeziku. U među-

vremenu je (1942.) u izdanju Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda (skraćeno HIBZ-a) izašao prvi svezak i na hrvatskom jeziku. No bili su to skraćeni memoari: predgovor je djelomično bio preveden, izostale su prva i druga knjiga memoara te mnoga druga poglavlja, a nije objavljena ni arhivska građa koju Neustädter donosi. Na taj način bitno okrnjene zapise preveo je s francuskog na hrvatski jezik Dinko Štambak i tim lijepo prevedenim dijelovima HIBZ-ova izdanja sada je stilski približena novoprevedena građa. U izvornom tekstu učinjene su samo neznatne ispravke.

Josip Neustädter rodio se 1796. u Požunu. Otac Mihajlo bio je cesarsko-kraljevski dvorski savjetnik Ilirske dvorske kancelarije, a majka Francuskinja, rođena grofica d' Alincourt. Kao i Jelačić odgojen je u Terezijanskoj akademiji u Beču - i tom činjenicom Neustädter objašnjava slaganje njihovih političkih i moralnih načela. Kao potporučnik sudjelovao je u ratovima protiv Napoleona, čin natporučnika dobio je 1825, a 1831. potkapetan je u 9. petrovaradinskoj pješadijskoj pukovniji. Potpukovnikom postaje 1842, a pukovnikom već godinu dana kasnije. Burnu 1848. proveo je uz hrvatskog bana Jelačića: u proljeće razbija mađarske pobunjenike u Vukovaru, potkraj svibnja uspostavlja vlast narodnjaka u Turopolju, na čelu je hrvatske vojske u Varaždinu. Uz Jelačića je i u napadu na bečke pobunjenike i na Ugarsku. Nakon sloma mađarske pobune 1849. Neustädter postaje divizijski general i podmaršal.